

Márton Andrea¹

AZ ÉSZAKI-SARK A SKANDINÁV ÁLLAMOK SZEMSZÖGÉBŐL NÉZVE²

A szerző bemutatja az éghajlatváltozás hatására lezajló változásokat az Északi – Sark régióban. Bár a kiemelés szubjektív mégis képet a régió helyzetéről a skandináv államok szemszögéből. A téma jelentőségét az adja, hogy a világ legrégebbi és legkiterjedtebb együttműködése van az északi országok között, amelyek mégis eltérő célokat fogalmaztak meg a változások kezelésére. A Stoltenberg jelentés, a régió áttekintése katonai szempontból és az északi országok Arktisz stratégiai lehetőségeit teremtene az együttműködés továbbfejlesztésére.

THE ARCTIC IS FROM THE PERSPECTIVE OF THE SKANDINAVIAN STATES

In this article of author presents the occurring changing by the effect of the climate change in the Arctic region. Although the highlighting of the subjective view, still the picture about the situation of the region from the perspective of the Scandinavian states. The importance of theme has given that the world's the oldest and the most extensive cooperation is between the Nordic countries that they formulated different targets into change management. The Stoltenberg report and overview of the region from military point of view and Arctic's strategy of the northern countries has given possibility for the further developing.

Az elmúlt évtizedben valami jelentős változás történt Földünkön. 2006-2009 között az északi nyáron nagy kiterjedésű nyílt víztükör jelent meg az Északi-Sark körül. Az átjáró, amely az Atlanti-óceánt a Csendes-óceánnal köti össze megnyílt. Ez lehetővé tette az áthajózást az egyik óceánról a másikra, a Panama csatorna vagy a Jóreménység fok érintése nélkül. Az Északi-Sarkon bekövetkező változások hatással vannak a skandináv államok biztonság- és védelempolitikájára. Az északi országokat általában homogén ország csoportnak tartja a külső szemlélő azonban, mint ez kérdés is mutatja, stratégiai gondolkodásukban változatos álláspontot képviselnek. Ebben a tanulmányban az északi országok³ stratégiai dokumentumából, illetve a Stoltenberg jelentésből néhány általam fontosnak tartott részt emelek ki. Bár a kiemelés mindig szubjektív, úgy gondolom, hogy ezek az elemek jól jellemzik a skandináv államok viszonyát a kérdéshez.

Mielőtt azonban az egyes országok hozzáállását vizsgálnám meg, áttekintem, mi történik az északi-sarki régióban és milyen kihívásoknak kell megfelelni. Az Északi-Sark sérülékeny növény- és állatvilága, valamint az ott élő népcsoportok komoly károsodást szenvednek a globális felmelegedés hatására kialakuló éghajlatváltozás miatt. Számos faj kerül fel az úgynevezett vörös listákra. Az Északi-Sarkkör régiója a szárazföldön is számos változást ér meg. Jelenlegi tundra növényzet pusztul és számos állatfajának, mint például a jegesmedvék és egyes foka fajták száma csökken. Bár vannak sikeresebb fajok, mint a sarki róka melynek hosszú idő óta először nőtt az egyed száma. A növényzet is változik, bár itt az őshonos fajták csökkenése kevésbé látványos. Azonban az

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, PhD hallgató, andrimarton@gmail.com

² Lektorálta: Padányi József, egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, padanyi.jozsef@uni-nke.hu

³ Ebben a tanulmányban a skandináv országok és az északi országok kifejezést azonos jelentéstartalommal használom.

éghajlatváltozás hatására az elmúlt száz évben betelepített növényfajták, jobb túlélő képességükkel kiszorítják az őshonos fajtákat, ami évtizedek alatt a biodiverzitás csökkenéséhez vezet. Természetesen az északi országoknak nemcsak ezek a természetvédelmi kérdések okoznak gondokat. A környezeti változások biztonságpolitikai változásokat is előidéznek. Mielőtt azonban ezeket a változásokat ismertetném térképen is tekintsük át a régiót.

1. térkép Az Északi-Sark térképe⁴

Mint a térkép is mutatja, a legnagyobb szárazföldi partszakasszal a térségben Oroszország rendelkezik és így megkerülhetetlen szereplője az Északi-Sark területével összefüggő ügyeknek. Habár ennek a tanulmánynak nem feladata Oroszország stratégiáját bemutatni, mégis fontos megjegyezni, hogy a skandináv államok biztonsága és a térség szempontjából kiemelt tényező. Az északi államok közül Norvégia, Izland és Dánia rendelkezik tengerparti és tengeri területtel az Északi-Sarkon, míg Svédország, Finnország nem. Fontos megjegyezni, hogy az utóbbi két állam is rendelkezik sarkkörön túli területekkel. Az Arktisz nyugati oldalán található két NATO-tagállam Kanada és az Egyesült Államok stratégiát szintén nem tartalmazza a tanulmány azonban ahol, érintik, a skandináv államok stratégiáit megemlítsük.

⁴ Forrás: <http://www.geographicguide.com/arctic-map.htm> letöltési idő: 2011-12-03 20:33

A biztonságpolitikai változások egy része a hidegháború időszakának lezárása után, más része a környezeti változások hatására következett be. A hidegháború végével elindult politikai változások nem hagyták érintetlenül a skandináv államokat sem. Elég arra gondolni, hogy Finnország és Oroszország kétoldalú kapcsolatokat⁵ létesítettek egymással, illetve az 1990-es évek közepén Svédország és Finnország az Európai Unió (EU) tagjai lettek. Ugyanakkor javult a NATO-tagállam Norvégia és Oroszország⁶ kapcsolata, valamint a NATO⁷ kapcsolatot épített ki a semleges Svédországgal és a „katonailag el nem kötelezett” Finnországgal.⁸ Míg ezek a változások nem rengették meg a térség stabilitását, hanem inkább szorosabbra fűzték az északi államok hagyományosan jónak mondott együttműködését, úgy tűnik, hogy a globális felmelegedés hatására bekövetkező változások sokkal inkább képesek lesznek erre. A környezeti biztonság kérdése az arktiszi régió stratégiai felértékelődése, a megújuló erőforrásokért indult küzdelem új kihívások elé állítja a régió országait. A környezeti változások azonban újabb és a gazdaságra, a politikára és a társadalomra egyaránt hatással vannak. Az édes és felszín alatti vizek védelme, a biodiverzitás, a szerves és a szervesetlen hulladékok újrahasznosítása, valamint a Balti-tenger eutrofizációjának csökkentése jelentős szabályozási mechanizmusok kiépítését és anyagi erőforrásokat követel meg.

A XXI. század első évtizedében felértékelődött a szénhidrogén tartalékok és a megújuló erőforrások utáni kutatás. Az arktiszi régióban a kutatások kimutatták, hogy a világ olaj- és gázkészleteinek cca. 30%-a található a tengeri talapzatban. A versenyfutás ezekért az erőforrásokért a katonai válságokat sem zárják ki teljesen. Bár, ez a NATO-tagállamok és partnerországok esetében furcsának hat, de a katonai bemutatásánál még visszatérek rá. A megújuló erőforrások megszerzése, beleértve a tengeri áramlatok által keltett energiák kihasználását is szintén kérdésessé teszi a régió biztonságát. Az Arktisz szempontjából fontos, hogy a Déli-Sarkkal szemben nincs kötelező érvényű megállapodás róla. Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) egy hosszú egyeztetési folyamat során hozta létre a Tengerjogi Konvenciót[1], melyet a térségben érdekelt Amerikai Egyesült Államok nem ratifikált. 1958-ban meghatározták meg a tengeri talapzat fogalmát is. Erre a hidegháború időszaka alatt a bipoláris szembenállás miatt volt szükség, jelenleg pedig ez a cikk az irányadó a tengeri határvonalak és a különböző övezetek kialakításánál. A tengerfenék kutatása és feltárása, valamint a használata szempontjából létrejött egy fontos 21 tagú tudományos testület a Kontinentális Talapzat Bizottsága. A bizottság dönt a Tengerjogi Konvenció szabályai és a bemutatott bizonyítékok alapján a vitatott tenger alatti területek hovatartozásáról. A bizottság munkája az elmúlt évtizedben egyre fontosabbá vált, hiszen döntöttek Norvégia és Oroszország között fennálló 235 000 km² tenger alatti terület hovatartozásáról is.⁹ A megújuló erőforrások közül nemcsak a tengeri áramlatok keltette, valamint a szélenergiának van jelentősége, hanem a halászatnak is.

⁵ Finnország és Oroszország között 1948-tól 1992-ig barátsági szerződés állt fenn, amely részlegesen korlátozta Finnország szuverenitását. A szerződés szövegét lásd: Halmosy D: Nemzetközi Szerződések 1945-1982, Gondolat Budapest, 1985, 148-150. oldal

⁶ A két ország több vitatott tengeri terület hovatartozásáról állapodott meg. Számos kétoldalú szerződést kötöttek.

⁷ NATO: North-Atlantic Treaty Organization

⁸ Finnország és Svédország részt vett a NATO koszovói és afganisztáni műveleteiben.

⁹ Norvég területelhódítás Oroszországtól: http://nol.hu/kulfold/norveg_terulethoditas_orszorszagtol letöltési idő: 2009-04-18

Fontos szempont, hiszen a skandináv országok számára jelentős bevételi forrást jelent. A halban gazdag arktiszi vizek és a rendelkezésre álló terület egy részének vitatott hovatartozása és a halászati kvóták mennyisége és értékesítése szintén a térség problémái közé tartozik. A halászati kérdésekkel összefüggő ügyek egy részét az Európai Unió szabályai alapján, más részét kétoldalú szerződések formájában rögzítik.

Mielőtt a katonai szempontokra rátérek, ismertetem a Stoltenberg jelentés [2] Arktisszal és Izlanddal kapcsolatos részét. Ez azért is fontos, mert a több északi ország védelmi minisztere és külpolitikai szakértője szerint inkább a norvég érdekeket jeleníti meg. A dokumentum olyan részeket is tartalmaz, amelyek segítenek a megérteni ezen országok hozzáállását az Arktisz kérdéséhez. A jelentés 13 pontban jeleníti meg az együttműködés lehetőségeit. A dokumentum II. fejezete az izlandi légtér védelméről szól. Izland olyan stratégiai helyen helyezkedik el a régióban, amely a jövőben egyre nagyobb figyelmet kap. Miután az Amerikai Egyesült Államok 55 év után visszavonta csapatait Keflavík bázisról a szigetország légtérének és a körülötte elterülő tengeri övezet védelméről és ellenőrzéséről gondoskodni kell. Az amerikai haderő távozása után a bázis létesítményeinek működtetése az Izlandi Védelmi Ügynökség hatáskörébe került. Izland, hogy képes legyen ellátni a feladatot gyakorlati segítséget kért és kapott Norvégiától és Dániától. 2009-ben Dánia, Spanyolország, az Egyesült Államok részvételével vadászrepülőgépeket telepítettek Keflavík bázisra. 2010-ben mind az Egyesült Államok, mind Németország megerősítette szándékát a légtér ellenőrzésre, ugyanakkor más államok is érdeklődtek a projekt iránt. A norvég, svéd és finn vezérkari főnök által készített jelentés javasolta, hogy a skandináv országok között erősítsék meg az együttműködést, valamint a légtér felügyeletet. Rövidtávon Finnországnak és Svédországnak megállapodást kell kötni a NATO-val a légtérrel kapcsolatos adatok cseréjéről. A megállapodás megtörtént. A vezérkari főnöki jelentés másik két javaslata, mely szerint az infrastruktúra fejlesztése és a szabályozások összehangolására mindenképpen szükség van. Az északi országoknak folyamatosan együtt kell működni ebben a kérdésben. A jelentés III. fejezete foglalkozik a Sarkvidékkel kapcsolatos feladatokkal. Bár az északi államok úgy gondolják, hogy számos kérdést az Északi-Sark Tanácsban kell megoldani, mint például a környezetvédelem vagy a mentési és keresési képességek. A tengeri monitoring rendszer kiépítése számukra mégis az országaik közötti együttműködés egyik fontos építőköve. A geostratégiai felértékelődő tengeri terület az északi jégsapka csökkenésével párhuzamosan nő. A régióban található kőolaj és földgáz lelőhelyek kiaknázása, az Észak-nyugati Átjáró megnyílása rendkívül megnöveli a biztonsági kockázatokat. A jelenlegi regionális előrejelző rendszerek legfőbb korlátja, hogy nem adnak átfogó képet a tengeren zajló eseményekről. A jelenlegi rendszerben mivel minden ország nem tagja így az információcsere korlátozott. A haderő szerepe rendkívüli a tengeri területek ellenőrzésében. A jelenleg üzemelő struktúrában a katonai rendszerek nagy mennyiségű információt gyűjtenek össze, melynek kezelését is meg kell oldani, hiszen a haderő számára csak másodlagos jelentőséggel bírnak, ugyanakkor az adatok egy része elsődleges lehet a környezetvédelem, a halászati ipar és a logisztika számára. Továbbá, nem elhanyagolható szempont a gazdasági és környezeti biztonsággal kapcsolatos kérdések megoldása. A skandináv országok között fennálló regionális együttműködés lehetőséget adhat a megfelelő tengeri monitoring rendszer kidolgozására. Az integrált rendszerek fejlesztését és a regionális kooperációt támogatja az EU is. Az EU-nak azonban van egy másik szempontja is a schengeni külső határok védelme. Ennek érdekében az északi országoknak támogatást nyújt nemzeti és regionális felügyeleti rendszereik összehangolásához. A jelenlegi

tengeri monitoring rendszerek összehangolása, mind katonai, mind polgári területeken illeszkedik az Európai Unió hosszú távú célkitűzései közé. Az északi regionális együttműködés keretében úgy kell fejleszteni 2009-2016 között a rendszert, hogy minden skandináv állam integrálható legyen bele, és biztosítsa az információ cserét Kanadával, Oroszországgal és az Egyesült Államokkal. Miután a skandináv régióban már működik a monitoring rendszer, illetve annak egyes elemei logikus lépés egy tengeri gyors reagáló erő létrehozása. A tengeri reagáló erő elsősorban a kutatási és mentési, valamint a járőr feladatok ellátását végezheti az északi tengereken. Ennek első lépcsője egy közös mentési koordinációs központ létrehozása. A koordinációs központ azért fontos, mert Dánia/Grönland, Norvégia, Izland rendkívül nagy tengeri területeket kell, hogy ellenőrizzen meg lehetőségen rossz időjárási körülmények között. Amennyiben, az éghajlatváltozás miatt újabb tengeri útvonalak nyílnak meg az északi tengereken keresztül a Csendes-óceán felé a tengeri reagáló erő létrehozása egyre fontosabb lesz. További feladatot jelent a jégtörő kapacitás kifejlesztése.

AZARKTISZKATONAI SZEMPONTBÓL

A hidegháború időszaka alatt a szembennálló nagyhatalmak a Szovjetunió és az Egyesült Államok jelentős haditengerészeti erőket állomásoztatott a régióban. A korai előrejelző rendszerek figyelték a nukleáris töltetekkel felszerelt tengeralattjárók mozgását. Norvégia NATO-tagállamként az egyetlen skandináv ország volt a térségben, amely határos volt a Szovjetunióval és szárazföldi, valamint tengeri területein tartott hadgyakorlatok közben meg lehetett figyelni az ellenfelet. Az 1990-es években bekövetkezett geopolitikai változások miatt a térség egyre több kihívással néz szembe. Ennek elsődleges oka a Szovjetunió megszűnése és Oroszország megszületése. Az orosz érdekek érvényesítése újra indíthatja a nagyhatalmi vetélkedést. Másodsorban a kőolaj és földgáz tartalékok kiaknázása és a megújuló energiaforrásokért folytatott verseny, harmadszor pedig a megnyíló szállítási útvonalak használata, a halfajokban gazdag északi – tengeri vizek halászati jogaiért folytatott verseny és nem utolsósorban a globális felmelegedés eredményeként az őshonos népek között kialakuló konfliktusok és mindezek együttes hatásai.[3] Katona stratégiai szempontból rendkívül fontos az Arktisz térsége. A hidegháború időszaka alatt számos haditengerészeti bázis létesült a régióban. Ezek közül a legnagyobb, amely ma is teljes kapacitással működik az Északi Flotta bázisa a Kóla- félszigeten. A flotta jelenlegi erőcsoportosítása nagyobb, mint a régió összes országának a térségben állomásoztatott erőcsoportosítása. Az Északi Flotta alárendeltségébe tartozik Oroszország legnagyobb stratégiai tengeralattjáró egysége.[4] A flotta tengeralattjárói változatos feladatokat hajtottak és hajtanak végre ma is az Arktisz jégsapkája alatt. A hidegháború ideje alatt a szembennálló nagyhatalmak között rendszeresek voltak a légi és a tenger alatti konfrontációk, azonban stratégiai érdekeik miatt a régióban nem történt háborús konfliktus. Az arktiszi térségnek van katonai szempontból egy stratégiai jelentőségű szigete a Svalbard. A területet az 1920-ban Párizsban aláírt Svalbard egyezmény [5] csatolta a Norvég Királyság területéhez. Az egyezmény IX. cikke megtiltja Norvégiának, hogy a sziget területén katonai bázist alakítson ki. Ugyanez a cikk azt is kimondja, hogy Norvégia semmilyen háborús tevékenységet nem folytathat a szigeten. A X. cikk kimondja, hogy az egyezményhez Oroszország ugyanazokkal a feltételekkel csatlakozhat, mint az aláíró felek.

2. térkép Svalbard - szigetek¹⁰

Norvégia értelmezése szerint az egyezmény maga a kihívás a Svalbard-szigetek katonai jelentőségén túl. A védelmi célú katonai intézkedéseket a szerződés nem fedi le. A szigetcsoport különleges helyzetét az adja, hogy az orosz Északi Flotta mellette halad el, amikor az a Kóla-félszigeti bázisáról Arktiszon keresztül kihajózik az Északi-tengerre. A skandináv államok által tervezett tengeri monitoring rendszer egyes katonai részeit is ide kellene telepíteni azért, hogy segítse a tengeri tájékozódást, szélsőséges körülmények között képet adjon a biztonsági helyzetről. Azonban a sziget katonai célú használata a párizsi egyezmény megsértését jelenti. Mivel a szigetcsoport a Norvégia autonóm területe, így a parti őrség, a légierő és a haditengerészet rendszeresen meglátogatja a szigeteket, néhány évente hadgyakorlatot is tartanak a térségben. Amennyiben idegen katonai erő vagy hajó lépne be a Svalbard-szigetek körül Norvégia felségvizeire azt csak diplomáciai engedéllyel teheti meg.

LEHETSÉGES KONFLIKTUSOK AZ ARKTISZON

A lehetőségét annak, hogy északi-sarki régióban konfliktusok vagy kisebb – nagyobb intenzitású válságok alakuljanak a globális felmelegedés okozta éghajlatváltozás teremti meg. A válságok oka egyértelműen a szén – hidrogén készletek, a tengeri erőforrások birtoklása és a hajózási útvonalak fölötti ellenőrzés megszerzése. Átland írja egyik tanulmányában[6]: Az állam által megfogalmazott biztonság nem azonos a különböző szektorok és érdekcsoportok által megfogalmazott biztonsággal. Gyakran előfordul, hogy valamelyik társadalmi csoport hangot ad a biztonság igényeire.

¹⁰ Forrás:

<http://www.globalsecurity.org/jhtml/jframe.html#http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/images/sv-map-3.jpg> letöltési idő: 2012-02-01 20:38

nyének valamilyen folyamatban levő projekt miatt. Ez azonban nem azonos az állam által képviselt politikai és a fegyveres erő alkalmazásához kötött biztonsági követelményekkel. Míg az állam által elfogadható biztonság és a „hozzákapcsolódó létesítmények” az ország és adott esetben a régió stabilitását jelentik, addig az energia biztonság az iparági szereplők számára vagy a környezeti biztonság a különböző nem-kormányzati szervezetek (NGO) számára mást jelent. Az Arktiszon a fenyegetések nemcsak állami, hanem társadalmi szinten is megjelenhetnek.

Hozzáfértés a szénhidrogén erőforrásokhoz

2008 márciusában az Európai Unió megjelentetett egy jelentést Éghajlatváltozás és nemzetközi biztonság címmel, amely érinti az Északi-Sark helyzetét. A jelentés megfogalmazta, hogy a verseny a régióban ismerté vált szénhidrogén tartalékokért növeli a térség geostratégiai jelentőségét és ennek következményei vannak a nemzetközi stabilitásra és biztonságra. A skandináv államok szempontjából az leginkább Norvégiát érinti, hiszen az országnak jelentős tengeri területei vannak, ahol a fent említett erőforrások előfordulhatnak. A többi északi ország (Izland, Dánia, Svédország, Finnország) számára ezek a viták, akkor válnak jelentőssé biztonság- és védelempolitikai szempontból, amennyiben az EU és a NATO is részt vesz bennük. További problémákat jelenthet a skandináv államok számára, de a többi arktiszi országnak is egy-egy új régió kívüli szereplő megjelenése. 2030-ig várható, hogy a régióban az erőforrásokért kisebb-nagyobb konfliktusok kialakulhatnak.

Konfliktusatengerierőforrásokért

Az északi-sarki tengerek a világ leggazdagabb halban leggazdagabb vizei. A régió államainak fontos bevételi forrása a kereskedelmi halászat. A kereskedelmi célú halászat az Északi-Sark Tanács jelentése[7] szerint különösen elterjedt a Norvég- és a Barents- tengeren, valamint a Bering-tenger keleti részén. Az éghajlatváltozás hosszú távú hatással van az itt élő halfajokra. A halak vándorlása, ívási szokásaik, illetve a halászati idény változása vagy a halban gazdag vizek csökkenése halászati vitákhoz vezethet a régió államai között. A halászati jogok körüli viták nem újjak a térségben.¹¹ Az elmúlt évtizedekben a halászati viták ritkán nőttek arra a szintre, ahol már a katonai erő alkalmazása elkerülhetetlen. Természetesen az éghajlatváltozás hatására a halrajok mozgásában bekövetkező változások főként a nyílt vizeken, melyekre nincsenek meghatározott halászati kvóták, növelhetik egy esetleges katonai akció bekövetkezésének lehetőségét.

A nyomás azonban, hogy a tengeri erőforrások kiaknázása lehetővé váljon fokozódni fog a jövőben. Ez a tény valószínűsítheti a súrlódások létrejöttét a régió államai és a nemzetközi közösség más tagjai között.

A hajózási útvonalak körüli konfliktusok

Az északi-sarki régióban számos lappangó ellentét közül az egyik talán legjelentősebbnek mondható, a jogi helyzet tisztázatlansága miatt a fő tengeri közlekedési útvonalak kérdése. A megnyílt Északnyugati Átjáró, valamint az Északi-tenger fő útvonal használatához olyan ellentétek kapcsolódnak, mint külső határok védelme, a belvizek, a szorosok használata és a parti vizeken a békés áthaladás joga. [8] Az Északi-Sark Tanács 2009-ben kiadott jelentésében értékelte a területen

¹¹ Lásd: Nagy - Britannia és Izland között, Norvégia és Izland között, a Svalbard Halászati Zóna körüli viták

áthaladó hajók úti céljait és megállapította, hogy kiterjedt hajóforgalom van a Norvégia nyugati partjai és Barents-tengeren. Emellett jelentős hajóforgalmat regisztráltak Izland, a Feröer-szigetek és Grönland parti vizein és a Bering-tengeren. A forgalom nagy része a halász flották, kereskedelmi hajók és kompoknak köszönhető. A jelentés azt is kimutatta, hogy a tengeri jég csökkenése ellenére még mindig alacsony az itteni tengeri hajóforgalom más jobb éghajlatú hajózási útvonalakhoz képest. Az északi-tengeri hajózási útvonal megnyílása csökkenti a hajózási napok számát olyan jelentős kikötők, mint Hamburg és Hong Kong között. Természetesen az útvonal felértékelődése és használatának rendszeressé válása új jogi és biztonsági aggályokat vet fel. Többek között ilyen lehet az egyes államok szabályozási hatásköreinek csökkenése.

Mint, ahogy a bevezetőben is jeleztem a skandináv államok szempontjait veszem figyelembe, ennek a tanulmánynak a megírásakor. Az előbbi részben leírtak jól példázzák a régió sajátos helyzetét és azt, hogy az északi államok helyzete biztonság- és védelempolitikai szempontból milyen összetett. A régió skandináv államai hangsúlyozzák az együttműködés szükségességét nemcsak egymással, hanem a régió többi országával is. Izland, Norvégia, Dánia, Svédország és Finnország, valamint a hozzájuk tartozó autonóm területek számára az Északi-Sark Tanács a politikai egyeztető fórum az Arktisz kérdésében. Az északi államok mindegyike rendelkezik az Északi-Sark Tanács által elfogadott Arktisz stratégiával. Természetesen, mint ahogy már korábban is utaltam rá, a skandináv államok nem képviselnek egységes álláspontot. A stratégiaileg meghatározó helyzetben levő Norvégia és Dánia lényegesen magasabb prioritást ad a térségnek külpolitikailag, mint Finnország és Svédország vagy Izland. Norvégia által megfogalmazott célok közül az éghajlat és a környezetvédelme, az őslakos népek megélhetésének biztosítása és a hajózás kérdése közös. Dánia különleges helyzetben van a Feröer-szigetek és Grönland miatt és érdekében áll a hosszú távú regionális fejlesztés előmozdítása a térségben. Izland, bár a jelenlegi meghatározás szerint nem számít parti államnak, szeretné megerősíteni pozícióit az Északi-Sark Tanácsban. Az ország az Európai Uniónak nagyobb beleszólási jogot biztosítana a regionális kérdésekbe. Finnország és Svédország helyzete nagyon hasonlít egymásra, mindkét állam tagja az Európai Uniónak, jelentős őshonos számi lakossággal rendelkeznek, és nem számítanak parti államnak. Finnország képviseli elsősorban az Arktisszal kapcsolatos kérdéseket az Európai Unióban, míg Svédország számára inkább az északi államok közötti regionális kapcsolatrendszer áll az első helyen. Bár, azt Svédország is elismeri, hogy az Arktisz jövője meghatározza a svéd biztonság- és védelempolitika lehetőségeit.

NORVÉGIA

Norvégia régóta szereplője az északi biztonsági képletnek. NATO-tagállami státusza és egyben Oroszország közelsége miatt. Az ország biztonság- és védelempolitikai dokumentumainak középpontjában az ország területének védelem, szuverenitásának fenntartása, a háborúk megelőzése és a jogállamiság áll. Azonban az utóbbi évtizedben a biztonsági fenyegetések nem a szuverenitás fenntartásával, hanem az ország tengeri erőforrásainak megőrzésével az éghajlatváltozás hatásai-
val kapcsolatosan jelentkeznek. A norvég kormány stratégiai dokumentumokat fogadott el az Északi-Sarkról [9], valamint a norvég fegyveres erőkről.[10] Felmerül a kérdés: miért is kellett a két stratégiának közel azonos időben megszületni. A válasz, az Arktisz és Norvégia tengeri területeinek védelmében, valamint a Svalbard-szigetek különleges helyzete miatt átfogó kormányzati

koncepcióra van szükség, amely mind a polgári, mind a katonai kihívásokat képes kezelni. Miközben Oroszország tagja az Északi-Sark Tanácsnak Norvégiával sajátos szomszédsági kapcsolatokat ápol. A norvég kormány által elfogadott Északi-Sark Stratégia kimondja, hogy Oroszországgal fejleszteni kell a kétoldalú kapcsolatokat, javítani kell a régióban élő lakosság egészségügyi ellátását, oktatását. Ezeken a célokon kívül prioritásként kezeli az éghajlatváltozás és a környezetvédelem, a tengeri erőforrások védelmét. A kiemelt feladatok végrehajtásának elősegítésére a kormány 1,2 milliárd norvég koronát különített el. Természetesen az előbbi célok, főként a tengeri területek védelme nem valósítható meg a Védelmi Erő átalakítása nélkül. A fegyveres erő stratégiája megállapítja, hogy képesnek kell lennie az ország tengeri területeinek, és az ott található energia ipari létesítmények védelmére, valamint biztosítani kell a hajózás szabadságát is. A dokumentum azt is kimondja, hogy szükséges az együttműködés a többi skandináv állammal, ugyanakkor az ország számára a kollektív biztonsági rendszerben tartják megvalósíthatónak a fenti célokat. Mivel Norvégia nem tagja az Európai Uniónak, így az EU által létrehozott Északi Harccsoportban való részvételét nem tekinti a biztonsága szempontjából védelmi garanciának. A norvég fegyveres erő átalakítása és fejlesztése a tengeri határok védelme szempontjából rendkívül fontos. Ezért az északi országrészben található parancsnokságot Bødøba helyezték. A védelmi szervezet átalakításának legnagyobb nyertese „Home Guard” vagyis egy 45 000 fős Nemzeti Gárda típusú egység, amely hozzájárul a reguláris erők műveleteihez, főként tengeri határok ellenőrzése, és különböző rendőri feladatok ellátása révén. Az átalakítás másik nyertese a haditengerészet felügyelete alatt működő Parti Őrség, amely a kizárólagos gazdasági övezetben a járőr és rendőri feladatokat lát el. A Norvég Királyi Haditengerészet jövőbeni fejlesztési tervei igazodnak, ahhoz a lehetőséghez, hogy a part menti államok 300 tengeri mérföldre terjeszthetik ki gazdasági övezetük határát. Ez a haditengerészeti tervezők szerint szükségessé teszi, olyan korszerű hajók beszerzését, amelyek képesek 30 napig ellátni fegyverrel, lőszerrel és egyéb készletekkel a csapatokat. Norvégia tehát felkészült az új stratégiai helyzet kezelésére. Ahogy korábban említettem, mind a Stoltenberg jelentés, mind az északi országok kül-és biztonságpolitikai együttműködése elsősorban Norvégia Arktisszal kapcsolatos érdekeit tartja szem előtt. Ugyanakkor elmondható, hogy az ország katonai kiadásai a válság hatására sem csökkentek, sőt ha csak kis mértékben is nőttek, de általában lépést tartottak az infláció növekedésének mértékével.

DÁNIA

Dánia szintén különleges helyzetbe van a Feröer-szigetek és Grönland okán a térségben. A két autonóm területet Dánia delegáltja képviseli az Északi-Sark Tanácsban. A dán arktiszi stratégia prioritásai között szerepel az északi-sarki régióban a fenntartható gazdasági fejlődés biztosítása, a szennyezés megelőzése, a sarkvidéki vizeken keresztül történő biztonságos hajózás biztosítása, az éghajlatváltozás káros hatásainak csökkentése, az őshonos népek védelme és a kutató mentő feladatok ellátása és fejlesztése.[11] Az ország ugyanakkor érzékenyen reagál a nemzetközi és regionális biztonsági környezetváltozásaira. A dán védelempolitika jelenleg egy parlamenti pártok által elfogadott, konszenzusos megegyezés célkitűzéseit tartalmazza és ennek a koncepciónak van alárendelve a fegyveres erő átalakítása is. A dán északi stratégia kimondja, hogy a régió geostratégiai felértékelődéséből következően egyre több kihívás hárul a fegyveres erőre. Az egyik ilyen kihívás a megnyíló hajózási útvonalak biztosítása, míg a másik Grönland védelme, hiszen jelentős a távolság a szárazföldi Dánia és a sziget között. A dán fegyveres erők a korábbi Grönlandon és Ferö-

er-szigeteken települő parancsnokságokat egy új Arktisz Parancsnokság alá vonták össze. Ez annak is köszönhető, hogy szükséges a régió helyzetének ártértékelődéséből származó kihívásokra gyors és korszerű válaszokat adni, ráadásul a halászati területek védelme érdekében a különleges éghajlati viszonyok közötti feladatok ellátásához szükséges a jégtörő kapacitás fejlesztése. Ugyanúgy, mint norvég megfelelője a Dán Királyi Haditengerészet is átalakuláson megy keresztül, hogy az új biztonsági kihívásoknak képes legyen megfelelni.

IZLAND

Izland helyzete a legsajátosabb az északi államok közül. Mint, ahogy a Stoltenberg jelentésből kiemeltém az ország légtérének a védelmét külföldi légierők látják el. Mivel az Egyesült Államok Keflavík bázisról visszavonta a légi erejét, de a szerződés értelmében még ellátja a feladatot nemzetközi erők bevonásával. Az ország hagyományos biztonsági kihívásokkal szembeni védelmét az Izlandi Parti Őrség látja el. Az Északi-Sark Tanácsban az ország elsősorban a gazdag halászterületek és a megnyíló hajózási útvonalak kérdésében foglal álláspontot.[12]

SVÉDORSZÁG

Svédország kül- és védelempolitikai dokumentumai nem térnek ki részletesen az Arktisz kérdésre, ugyanakkor rendelkezik az Északi-Sark Tanács által elfogadott stratégiával. A kormány által kidolgozott stratégia célja, hogy meghatározza az Arktisszal kapcsolatos svéd prioritásokat. Az elérendő célok három főbb területre vannak hatással, az éghajlat és környezetvédelem, a gazdasági dimenzió és az emberi tényező.[13] A dokumentum bemutatja azokat az új kihívásokat, amelyek kiindulópontot jelentenek a regionális és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében. A stratégia megállapítja, hogy az Arktiszon bekövetkező éghajlatváltozás hatására új lehetőségek is megnyílnak a hajózás, halászat, a vadászat, a kereskedelem, az energia szektor és a hatékony infrastruktúra fejlesztése és használata terén. Az ország számára a skandináv és európai együttműködés rendkívül fontos. Ennek eredményeként ki kell használni a térségben működő regionális szervezetekből származó szinergiákat. A stratégia második része megfogalmazza, hogy a szénhidrogének kitermelése a régióban környezetbarát módon történjen. A tengeri szállításban és a különböző ágazatokban be kell vezetni a svéd technológiai ismereteket és bővíteni kell régióban a kereskedelmi kapcsolatokat. Az ország elismeri és védelmet biztosít az őshonos népek számára kultúrájuk fenntartására és az identitásuk fejlesztésére. A fegyveres erők egy átalakuláson ment keresztül, amely alapján a szerződéses és hivatásos személyzet arányát megváltoztatták. A bevethetőség tekintetében nincs különbség hazai vagy a nemzetközi telepítést illetően. Nincs tervben nagyobb haditengerészeti beruházás. A légierő továbbra is hangsúlyt fektet a felkészülésre az ország északi részén. A légierő rendelkezik korszerű korai légi előrejelző rendszerrel, amely képes hozzájárulni az északi biztonsághoz.

FINNORSZÁG

Az ország a hidegháború végén új alapokra helyezte kapcsolatait a nemzetközi szervezetekkel és tovább fejlesztette kapcsolatait a szomszédos skandináv államokkal. A 2009-ben kiadott

biztonság- és védelempolitikai dokumentum már megjeleníti az Arktisz kérdését.[14] Finnországnak nincsen kijárata az északi vizekre, azonban a jelenlegi külpolitika már határozott célokat fogalmaz meg a tengeri szállítási útvonalak használata és a természeti erőforrások kiaknázása kérdésében. Az ország rendelkezik az Északi-Sark Tanács által elfogadott stratégiával. A dokumentum[15] kimondja, hogy Finnország sarkvidéki ország és természetes érdekei fűződnek a régióban bekövetkező változások hatásainak kezelésére. A stratégia fő problémaként jeleníti meg az ország sarkvidéki területein törekeny környezetet hangsúlyozva, hogy a bekövetkező környezeti változások hátrányosan érintik az ott élő őslakosokat, akiknek jogait az alkotmány is rögzíti. Lehetőségként jelöli meg a dokumentum az Arktiszt, mint jelentős gazdasági potenciállal rendelkező térséget, ahol a tengeri szállítás és a természeti erőforrások kiaknázása lehetőséget teremt a finn szakértelem felhasználására, további kulcsfontosságú tényezőként jelöli meg a közlekedés javítását, a kommunikáció és a logisztikai kapcsolatok fejlesztését és a határátlépés lehetőségének megkönnyítését. A finn sarkvidéki politika kihasználja az összes olyan együttműködési struktúrát, amely a regionális politika fejlődését elősegíti. Finnország együttműködik az Európai Unióval az északi, regionális politika fejlesztésében. A 2009-ben kiadott biztonság- és védelempolitikai dokumentum átfogó módon mutatja be az ország előtt álló biztonsági kihívásokat. Az ország szuverenitásának fenntartása a független katonai védelemre épül, attól függetlenül, hogy együttműködik a NATO-val. Finnország számára kiemelkedően fontos az Európai Unió biztonság- és védelempolitikájában való részvétel. Úgy gondolja, hogy az Arktisz biztonságával kapcsolatos kérdéseket leginkább itt és az Északi-Sark Tanácsban tudja képviselni. A Finn Védelmi Erő fejlesztésének fő prioritása a légierő korszerűsítése és NATO kompatibilissé tétele. A jelenleg a légierőnél megtalálhatók az orosz típusú haditechnikai eszközök éppúgy, mint a nyugatiak. A haditengerészet korszerűsítése egyelőre nincs napirenden.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban terjedelmi okok miatt csak egy-két szubjektív kiemelés segítségével a skandináv államok szempontjából mutattam be az éghajlatváltozás hatásait az Északi-Sark régió biztonságára. Kiemeltem a Stoltenberg jelentésből azokat a pontokat, amelyek a stratégiai gondolkodását az északi államoknak meghatározzák. Ugyanakkor a régió nagy országairól csak annyiban ejtettem szót, hogy az összefüggések láthatóak legyenek. A régió katonai szempontból történő áttekintése a legfőbb stratégiai gócpontokat tartalmazza, röviden utalva a lappangó problémákra. Az északi államok egyedi bemutatásánál csak röviden vázaltszerűen utaltam azokra a főbb szempontokra, amelyek az Északi-Sark Tanács által elfogadott stratégiai dokumentumokban kiemelten szerepelnek. Természetesen más kiemeléseket is lehet tenni, hiszen az Arktisz régiójának számos jelen kutatással összefüggő vetülete van. A globális felmelegedés hatására bekövetkező éghajlatváltozás hatásait a klímakutatók csak becsülni tudják, azonban az adatok így is riasztó képet festenek. A jelenleg érvényben levő Arktisszal összefüggő stratégiák előnybe helyezik a környezetvédelmi szempontokat és együttműködésen alapuló megoldásokat keresnek a régió gondjaira. Ezért nem várható, hogy ebben az évtizedben a felmerülő problémákra az érintett felek katonai megoldásokat keresnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Stoltenberg Jelentés: <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/nordiskrapport.pdf> (2010.05.20.)
- [2] ENSZ Tengerjogi Konvenció: http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (2011-10-02)
- [3] Salmela L.: The Arctic from Military Viewpoint – A summary of Jacob Børrensen’s presentation at the Suomenlinna Seminar in Salmela (ed.): The Thirteenth Suomenlinna Seminar http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/22d11300462860ce9e58fe0e17b6f8b5/StratL2_46w.pdf?MOD=AJPERES (2010-08-04)
- [4] Kálló L.-Deák A.: Az Északi – Sark – A versenyfutás kezdete Felderítő Szemle, X. évfolyam 1-2. szám 43-64. oldal
- [5] Svalbard Egyezmény: <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-11/svalbard-treaty.xml> (2012-01-02)
- [6] Átland K.: Security Implications of Climate Change in the Arctic <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2010/01097.pdf> (2011-10-02 15:37)
- [7] Északi – Sark Tanács: Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report, http://pame.arcticportal.org/images/stories/PDF_Files/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf (2011-10-02 15:40)
- [8] KOLLER József-LÉVAY Gábor-KOHUT László-PADÁNYI József: Az éghajlatváltozás hatása a biztonságra és a katonai erő alkalmazására. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet Budapest, Védelmi Tanulmányok 63. (2010). pp. 30.
- [9] Norwegian Ministry of Foreign Affairs: The Norwegian Government’s High North Strategy. Oslo: Ministry of Foreign Affairs 2006, <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/strategien.pdf> (2011-10-22 10:50)
- [10] Norwegian Ministry of Defence: Capable Force: Strategic Concept for the Norwegian Armed Forces. Oslo: Ministry of Defence 2009, http://www.regjeringen.no/upload/FD/Dokumenter/Capable-force_strategic-concept.pdf (2011-10-22 9:42)
- [11] Danish Government Report: Kingdom of Denmark strategy for the Arctic 2011-2020. Copenhagen, 2011, http://www.ambwarszawa.um.dk/NR/rdonlyres/BA694C18-97B0-49C8-A36B-1C6F193D73AF/0/100295_Arktis_Rapport_UK_210x270_Final_Web.pdf (2012-01-05)
- [12] A Parliamentary Resolution on Iceland’s Arctic Policy http://www.pdfdownload.org/pdf2html/view_online.php?url=http%3A%2F%2Fwww%2Earctic%2Dcouncil%2Eorg%2Findex%2Ephp%2Fen%2Fabout%2Fdocuments%2Fcategory%2F12%2DArctic%2Dstrategies%3Fdownload%3D127%3Aiceland%2DArctic%2Dpolicy&images=no (2011-12-23)
- [13] Swedish Ministry of Foreign Affairs: Sweden’s Strategy for the Arctic region. Stockholm: Ministry of Foreign Affairs 2011 <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/18/61/74/9168f21a.pdf> (2011-12-29)
- [14] Prime Minister’s Office: Finnish Security and Defence policy 2009. Helsinki, Prime Minister’s Publication 13/2009 <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf> letöltési idő: (2010-06-01)
- [15] Prime Minister’s Office: Finland’s strategy for the Arctic region Helsinki, Prime Minister’s Publication, 8/2010 <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=63216&GUID={C92863F7-1188-4975-9CC8-34EA16C26D07}> (2011-03-02)